

PÕHJENDAMISE PROBLEEM JA EMPIRISM VÄÄRTUSFILOSOOFIAS

Tõnis Idarand

Käesoleva sajandi keskpaigast alates on väärtusfilosoofias üheks kesksamaks probleemiks olnud väärtusväidete põhjendamine, eelkõige empiristliku hoiaku piires, mis tõsiselt võetava põhjendusena ei tunnista viitamist postuleeritud printsiibile või autoriteedile. Tegelikult on põhjendamise küsimus üks võimalikest lähenemisviisidest väärtusfilosoofia põhiprobleemile, oleva ja olemapidava, tunnetuse ja väärtustamise, väärtuse ja teadmise vahekorra küsimusele, ning toetub enamikul juhtudel loogilise ja lingvistilise eritluse võtetele. Nimeetatud käsitluse puhul on lõppeedmärgiks tuua selgust juba Jeremias Benthami tõstatatud küsimustesse, kas ja kuidas on võimalik õiguse ja eetikavälisele reaalsusele toetudes lahendada nende valdkondade seesmisi probleeme ning küsimust õiguse ja moraali algpõhimõtete päritolust. Seda on oluline silmas pidada järgnevalt vaatluse alla tulevate käsitluste kaugema taustana, sest uuritav probleem ise esitatakse sageli tunduvalt kitsamalt. Teatavasti ei peeta tunnetuslikku sisu omavat väidet põhjendatuks, kui esitatud argumendid osutuvad vääraks või kui argumentatsioon on loogiliselt ebakorrektnene. Kas väärtusväidete jaoks esitatud argumendid arvatakse mittepõhjendatuks samadel tingimustel? Kas konfliktid väärtusväited on teineteist välistavad ning mille alusel valida nende vahel? Nende küsimuste püstitamine eeldab, et me eristame väärtusväiteid tunnetuslikest või isegi vastandame viimastele mittetunnetuslikena. Ometi käsitletakse väärtustamist mõnikord kui põhjendatut, vähemalt teeb seda argimõtlemine. Samal ajal võib väärtusväite põhjendus olla mittevõenev kellegi teise jaoks, kuigi esitatud argumendid on tõesed. Näiteks väidet *See maja on ilus* võib põhjendada *sest sel on tumepruun fassaad ja sinised aknaraamid* või väidet *Smith on väga julge* argumenteerida väitega *sest talle meeldib sageli autoga kihutada*. Me võime näites toodud väidete ning nende põhjendustega nõustuda, kuid võime ka leida, et põhjendusena esitatud tõesed faktid ei anna piisavalt alust eelneva hinnanguga nõustuda. Siit kerkib küsimus, kas väärtusväiteid on võimalik põhjendada ainult tunnetuslike väidetega?

Enne kui arutada väärtusväidete põhjendamise võimalikkust, tuleks piiritleda see, mida põhjendamise all mõista, täpsustamaks

oma ettekujutust sellest, mille võimalikkuse kohta me küsimuse esitameme. See piiritus peaks edaspidi võimaldama näha, kas pakutavad probleemilahendused, nende erinevus tulenevad sellest, et põhjendamiseks peetakse erisuguseid protseduure, või sellest, et tunnistatakse erisuguseid põhjendatuse kriteeriumeid. Arutluste puhul põhjendamise üle ilmnebki, et sageli on ülalmainitu täpsustamata, kuigi enamasti lähtutakse põhjenduse mõistmisest, mis on kujunenud kas teadustegevuses või argimõtlemises. Omaette küsimus on muidugi see, kui üheselt on põhjendatust neis valdkondades mõistetud.

Ingliskeelses filosoofia- ja aksioloogiakirjanduses tuleb ette mitmesuguseid termineid, kuigi on alust arvata, et jutt käib just põhjendamisest. Kõige levinumad on nende hulgas *justification* või *warranting*. Mõnikord kasutatakse ka termineid *giving grounds*, *to evidence* või *to reason*. Kõigil neil on veel mitu tähendusnäansi, mis võimaldab neid kasutada laiemalt kui ainult suhteliselt rangelt piiritletud protseduuri kohta tunnetustegevuses. Termini valikul ja kasutamisel võib vaadeldava probleemi käsitletute seisukohalt olla oluline tähtsus, kuid tarvitatav sõna võib probleemi ka varjata.

Mõnda ülalmainitud terminit kasutatakse nii väite või otsustuse põhjendatusest kõneldes kui ka seoses valiku, otsustamise ja tegevusega. Nii võib terminit *justification* tõlkida ka kui *õigustust*. Inimesed õigustavad oma tegusid, viidates nende motiividele (sellisel juhul sobib ehk paremini *to reason*) või oma tegelike motiive varjates. Viimane termin viitab sellele, et põhjendatusest saab rääkida ka kui ratsionaalsusest (vastandatuna irratsionaalsusele) või õigustamisest kui ratsionaliseerimisest (*rationalize*), kui agent püüab põhjendada oma irratsionaalset käitumist. Põhjendatust on püütud määratleda ka ratsionaalsuse mõiste kaudu. Näiteks C.I. Lewis iseloomustab põhjendatust kui ratsionaalselt usutavat või usaldatavat (*rationaly credible*). Selline ilma täiendavate seletusteta määratlus on muidugi ebapiisav.

Mõnikord on alust küsida, kas ratsionaalsus ja põhjendatus on samastatavad. On arvamusi, mille kohaselt ei ole õige rääkida ratsionaalsusest teoreetilise põhjendamise või üldse tunnetustegevusega seoses ega samastada seda loogilisusega, vaid käsitleda seda kui inimtegevuse atribuuti. Tegevuse põhjendatus või ratsionaalsus ei tekita erilisi probleeme instrumentaalse käsitluse raames, kus see on vaadeldav seoses teatud eesmärgi saavutamist võimaldavate vahendite või tegevusviiside valikuga. Kriteeriumiks on tegevuse edukus eesmärgi realiseerimisel. Väärtusfilosoofia jaoks on oluline ka eesmärkide ratsionaalsus või põhjendatus. Võib ju õigeid, eesmärgi realiseerumise seisukohalt efektiivseid, ratsionaalseid vahendeid kasutada ka irratsionaalsete, põhjendamata või põhjendamatu eesmärkide saavutamiseks.

Tegevust, selle eesmäärke ratsionaalseks nimetades või väidete

põhjendatusest rääkides anname neile hinnangu. Hinnang toetub aga kriteeriumidele ja väljendab normide tunnistamist. Kriteeriumid ja normid võivad eri ühiskondades, sotsiaalsetes gruppides, tegevusvaldkondades erineda. Põhjendamaks eesmäärke või hindamaks neid kui ratsionaalseid on sageli peetud võimalikuks toetuda arusaamadele absoluutsetest väärtustest. Viimased võivad aga olla tegelikult küllaltki erinevad. Millega siis põhjendada omakorda neid, kuigi lõplike või absoluutsetena nad seda samas nagu ei vajaks? Nii ongi mõned meta-eetika teooriad läinud seda teed, et püüavad esitada mõnda moraaliprintsiipi kui lõplikku ja põhjendavat, kuigi meta-teooriana neil seda ülesannet ei ole. Küll on aga nende ülesandeks uurida väärtusväidete, ka printsiipe esitavate väidete põhjendamise võimalikkust.

Väärtusväidete põhjendamisest rääkides lähtutakse sageli sellest mudelist ja neist loogilistest kriteeriumidest, mis on omaks võetud spetsialiseeritud tunnetustegevuses. Esmaseks nõudeks on siis loogika reeglitest kinnipidamine. Nimetatud analoogia eeldamine põhjendusviisides on vajalik neile käsitlustele, mis otsivad moraaliprobleemide teadusliku lahenduse võimalust (J. Dewey programm). Selle programmi puhul on teiseks tingimuseks, et väärtusväited oleksid põhjendatavad faktiväidetega. Põhjendatuks tunnistatakse väärtusväide, kui seda saab loogiliselt tuletada empiirilisest alusest. Nimetatud tingimuste täidetavus väärtusväidete puhul on kutsunud esile elava diskussiooni, kuigi selle käigus pakutud lahendustest polnud ükski laitmatu. Nii mõnegi käsitluse poolikus seisab väärtus- ja faktiväidete loogilise seose küsimuse taga. Põhiliselt jõuavadki vaidlused ikka kahe kesksema küsimuse juurde: kas saab väärtusotsustusi esteetika, eetika või muul alal tunnistada põhjendatuks, kui argumendiks on ainult faktiväited? Kas väärtusväite ja tunnetusliku väite vahel on mingi loogiline seos ja kui on, siis milline? Mitte alati ei kaasne jaatava vastusega esimesele küsimusele jaatav vastus ka teisele. Kolmas küsimus tulenevalt eelnevast oleks: kas siis, kui teaduslikus tunnetuses kehtivad põhjendatuse tingimused ei ole väärtusväidete puhul täidetavad, tuleks viimaseid pidada irratsionaalseks?

Vastused sõltuvad paljuski sellest, kuidas mõistetakse väärtustamise ja väärtusväidete tunnetuslikku staatust. On käsitlusi, mis arvavad väärtusotsustused või -väited tunnetuslike hulka. Säärastel juhtudel on põhjendamise probleem põhimõtteliselt lahendatud, vähemalt sedavõrd, kui see on lahendatud kõigi tunnetuslike väidete suhtes. Kuid positiivseks lahenduseks on vaja tõestada, et väärtusväited on samuti faktiväited (neid käsitlusi võiks nimetada radikaalseks kognitivismiks) või et väärtusväited on tõlgitavad tunnetuslikesse väidetes, andes väärtusterminitele tõlget võimaldavad definitsioonid.

Radikaalse kognitivismi näiteks väärtusfilosoofias sobib C.I. Lewisi kontseptsioon. C.I. Lewis väidab, et "väärtustamine ei erine põhimõtteliselt tunnetusest, vaid on üks tunnetuse tüüp, mille tulemusel saadud väited on verifitseeritavad. ... Väärtusotsustuse tõesus vastab mingile objektiivsele faktile, kuid sellisele, mida võib tunnetada ainult kogemuses ega ole antud *a priori*."¹ Kui väärtustajud on oma olemuselt sarnased asjade teiste omaduste tajudega, siis on ka väärtusväited kogemuses kinnitust leidvad ning seega empiirilisel põhjendatavad. Väärtuste ja asjade muude omaduste erinevust iseloomustab C.I. Lewis järgmiselt: "Väited *see objekt on hea* ja *see objekt on ümmargune* erinevad, mis tuleneb sellest, et väärtused on kas sisemised (*intrinsic*) või välised (*extrinsic*); objektides on väärtused ainult välised. Sellist eristamist ei saa rakendada mitteväärtuselist omaduste puhul."² Sisemine väärtus on iseloomulik kogemuses vahetult leiduvale. Vahetult väärtuskogemuses antu subjektiivsus ei anna C.I. Lewisi arvates alust vastandada seda tunnetuslikule kogemusele, sest objektiivsusest ja subjektiivsusest saab rääkida mis tahes kogemusega seoses. Vahetu väärtustaju ei ole isenesest veel teadmine. Nii ei ole ka laused, mis neid taju- sid väljendavad, mingid tunnetuslikud otsustused ega ole seega ka põhjendamisele kuuluvad. Kui need laused ei ole aga järgnevate otsustuste aluseks, siis puudub neil ka igasugune tunnetuslik tähendus. Väärtusotsustuses väljenduv teadmine on teadmine välisest väärtusest kui asja objektiivsest omadusest, mis "seisneb võimes realiseeruda vahetus väärtuskogemuses."³ Seega on C.I. Lewisi arvates väärtusotsustused tunnetuslikud ainult sedavõrd, kui võrd nad on otsustused asja objektiivse omaduse kohta. Vahetu väärtuskogemus ei ole tõene ega väär. See, kas kogemus on adekvaatne või eksitav, sõltub sellest, kuidas käiakse sellega ümber edasises tunnetusprotsessis. "Iga presentatsioon saab tõeseks või eksitavaks ainult siis, kui seda mingil moel interpreteeritakse."⁴ Interpreteerimise tulemuseks on väärtusotsustused, mis C.I. Lewis jagab kolme tüüpi: lõplikud (*terminating*), mittelõplikud (*non-terminating*) ja analüütilised. Lõplik väärtusotsustus väidab, et neil või teistel tingimustel (nende hulgas on inimese tegevus) on võimalik vahetu väärtuskogemus. Selline otsustus on prognoos: kui teatud tingimused on täidetud, siis on kogemuses taju, mille kvaliteeti me tähistame näiteks sõnaga *hea*. Selle kvaliteediga väärtustaju verifitseerib otsustuse kui tõese. Mittelõplikud otsustused on fakti kohta, et "mõnel objektil või olukorral ... on potentsiaal realiseerida väärtus kogemuses." Ka need otsustused võivad olla kas tõesed või väärad, kuid ei ole iial lõplikult verifitseeritavad. Kuid kogemusele toetudes on nad siiski põhjendatavad või kinnitust leidvad.⁵

Analüütilised väärtusotsustused, mis sisaldavad väärtustermi- neid, ei ole C.I. Lewisi arvates siiski väärtusotsustused sõna otseses

tähenduses, sest nad ei ole väärtustamised. Seda tüüpi väidete hulka kuuluvaks peab C.I. Lewis ka kõiki definitsioone, nagu "Nauding on hea", "Hea on huvi objekt" jne. Samal ajal on säärastel väidetest oluline osa väärtusotsustuste verifitseerimisel ning väärtustamise ja tegevuse seose seletamisel. Analüütilised otsustused eksplitseerivad mittelõplikke otsustusi objektide kohta, tuues välja võimalikke tähendusi, mis võivad olla väitel objektist.⁶ Nii kuulub mittelõplike otsustuste tähendusse mittelõplik hulk lõplikke otsustusi, mille esiletoomist analüütilised väited vahendavad, tagades nende vahel range implikatiivse seose. Loogiliselt range üleminek lõplikele, kogemuses kontrollitavatele väidetele teebki C.I. Lewisi arvates võimalikuks väärtusväidete põhjendamise. Nauding ja valu on need kogemuse kvaliteedid, mida Lewis peab väärtustamisel määravaks. Nii võiks väidet *X on hea* põhjendada argumendiga *Ma tunnen nii*. See on võimalik, kuna väite *X on hea* tähendusse kuulub ka lõplik väide *Kui ... , siis tunnen naudingut*, mida seob esimesega definitsioon *Nauding on hea*.

Kuid kas nauding ei ole liialt subjektiivne, et sellele viitamist võtta kui olulist argumenti? Kas see ei ole mitte liialt seotud isikliku eripäraga? C.I. Lewis leiab, et naudingu subjektiivsus ning sõltuvus subjekti isikupärast ei ole oluliselt suurem kui kogu ülejäänud kogemuse oma. Peale selle mõjutavad kogemust ka objektiivsed faktorid, mille hulka ta arvab ka need, mis iseloomustavad inimese tunnetusvõimet üldse.⁷ Ta esitab aga veelgi radikaalsema väite, et väärtuskogemuse ja väärtuse kui objekti omaduse vahel on isegi tugevam seos kui objekti muude omaduste ja nende tajude vahel kogemuses.⁸ Et selline väide on alusetu ka C.I. Lewisi enda kontseptsiooni raames, seda on veenvalt näidanud P. Taylor: kui tunnetuslik otsustus on mõistetav võimaliku kogemuse terminites, siis on näiteks ka väide objekti värvuse kohta tõlgendatav niiviisi, et kindlatel tingimustel tajutakse kindla kvaliteediga värvi.⁹ Samuti tekib siin küsimus, miks oli siis vaja väärtuste puhul teha vahet sisemise ja välimise väärtuse vahel, aga objekti muude omaduste puhul mitte.

Üks oluline problemaatiline aspekt C.I. Lewisi käsitluses on subjekti tajude ja üleelamiste verbaalses väljenduses avalduv individuaalne eripära. Kuidas on vahetu kogemuse verbaalsed väljendid seotud selle kogemuse endaga? On ju ainult nende väljendite kaudu seotud otsustused objekti üle ning kogemuses antu.

C.I. Lewisi käsitluse järgi väärtustamisel keskset rolli omav vahetu väärtuskogemus ning selles antud sisemise või olemusliku väärtuse tõlgendus on andnud alust tõmmata paralleele G.E. Moore'i intuiivismiga. Seda ka seoses põhjendamisega, kui viide vahetule kogemusele, elamusele võib olla määravaks argumendiks. Siiski erineb C.I. Lewisi kontseptsioon G.E. Moore'i omast väärtuskogemusele omistatava hedonistliku tonaalsuse tõttu ning on seetõttu viimase

seisukohalt rajatud naturalistlikule veale.

Empirism väärtusfilosoofias võib viia ka vastupidistele seisukohtadele kui need, mis esitas C.I. Lewis, ning mis vastandavad väärtusväited faktiväidetele kui mittetunnetuslikud. Sellised käsitlused tekkisid väärtuspredikaatide referentse tähenduse kontseptsiooni alusel tehtud analüüsi tulemusena ning selles oli oluline mõju ka G.E. Moore'i "Principia Ethica's" esitatud argumentatsioonil.

Kui väärtusväited ei ole kogemuses verifitseeritavad ega ole analüütilised, siis võib neid tõlgendada kui mittetunnetuslikke, tunnetuslikest väidetest täiesti erinevas funktsioonis kasutatavaid ütlusi.¹⁰ Õigem oleks sel juhul väita, et väärtuslauseid ei väljenda otsustusi, vaid subjekti afektiivseid seisundeid või emotsioone. Selliseid väljendeid ei pidanud võimalikuks põhjendada ka C.I. Lewis. Kui väärtusväiteid tõlgendada kui käsklusi või ettekirjutusi, siis ei pääse me ikka mööda faktist, et tegelikus elus püütakse neid sageli õigustada või põhjendada. Aga probleemiks on sel juhul põhjendatuse kriteeriumid, küsitavaks muutub, kas argumentidena sobivad ka või ainult faktiväited. Vastus sõltub sellest, millist põhjenduse ja põhjendatava väite vahelist seost pida da vajalikuks. Käsitlused, mida nimetatakse mittetunnetuslikeks (*non-cognitivism*), eitavad võimalust rakendada väärtusväidete suhtes samu põhjendatuse või ratsionaalsuse kriteeriume kui tunnetuslike väidete puhul. Põhilise argumendina viidatakse kirjanduses "Hume'i giljotiinile",¹¹ mis välistab väärtusväite tulenemise ainult faktiväiteid sisaldavatest eeldustest. Kui "Hume'i giljotiini" tüüpi kaalutlused osutuvad õigeks, ei jää neil, kes otsivad võimalust moraalil teaduslikuks põhjenduseks, üle muud, kui eeldada, et ka teadus sisaldab väärtusi. Kuid see, mis kehtib deduktiiooni puhul, peaks paika pidama ka induktiiooni puhul. Järelikult võib küsida, kas teaduslikud üldistused sisaldavad väärtusväiteid? Kui jaatavat vastust viimasele küsimusele ei peeta võimalikuks, tuleb loogilis-deduktiivne põhjendamismudel arvata väärtusväidete puhul mitterakendatavaks.

"Hume'i giljotiini" tüüpi argumendid toetuvad ka tõigale, et väärtustamise erinevad subjektid võivad ühtede ja samade faktide alusel anda ja sageli ka annavad erisuguse hinnangu. Põhjendamise seisukohalt vaadatuna seisneb faktiväidete ja väärtusväidete erinevus siis selles, et viimaste puhul võivad üles ütelda argumendid, mida ei tohiks juhtuda esimeste puhul, kui ei ole just tegemist tunnetus- või loogikaveaga. Kui samade faktide korral antakse erinevaid hinnanguid, ilma et kedagi saaks süüdistada ebaloogilisuses, siis võib olla alust arvamusel, et fakti ja väärtuse vahel ei ole mingisugust loogilist seost. Kui aga ratsionaalse põhjendamise ainuvõimalikuks viisiks peetakse seda, mis baseerub deduktiiv-loogilisel seosel, asendub küsimus väärtusväidete põhjendamise viisidest kahtlustega väärtuste

võimaliku ratsionaalsuse suhtes üldse. Aga võib ka teha järelduse, et väärtusväidete põhjendatust tuleks hinnata mõne teise kriteeriumi alusel.

Muidugi võib eeldada, et väärtusväidete põhjendamisel ei kehti nii tugevad loogilised seosed, nagu on range implikatsioon, ning põhjendusena on võimalik esitada faktiväiteid. Kuid on pakutud ka lahendusi, mis ei pea üldse vajalikuks väärtusväite ja selle põhjenduse loogilist seost, sest väärtusväidetel on spetsiifiline mittetunnetuslik funktsioon. Aga see seos võiks olla näiteks psühholoogiline.

Ch. Stevenson'i arvates toetubki just sellisele seosele väärtusväidete põhjendamine nende spetsiifilises funktsioonis. Ch. Stevenson, kes lähtub argimõtlemise kontekstis esinevate moraaliväidete analüüsist, jõuab järeldusele, et nende tähendus on valdavalt emootiivne. Ta ei välista, et neil võib olla ka kirjeldav aspekt, kuid ei pea seda määravaks. Väärtusväite funktsioon on tekitada adressaadis kindlat suhtumist nende objektide suhtes, millele väide viitab. Nii on väärtusväite ülesanne mõjutada vestluspartnerit, esile kutsuda soovitud psüühilist seisundit. Väärtusväidete või -terminite emootiivne tähendus sõltub psüühilise seisundi loomust, mille ta esile kutsub.¹² Tähenduskontseptsiooni, millest Ch. Stevenson lähtub, nimetatakse seetõttu kausaalseks.

Ch. Stevensoni arvates saavad väärtusterminid oma kirjeldava tähenduse sel teel, et teatud objektid või nende omadused, millesse me mingil moel juba suhtume, lülituvad seda suhtumist väljendava sõnaühendi tähendusse. Näiteks väljendi *hea inimene* kirjeldav aspekt sisaldab mingeid omadusi või käitumisviise, seega on võimalik viimaseid esitada kui argumente siis, kui väidame kellegi olevat hea inimese. Säärane põhjendamine on Ch. Stevensoni arvates võimalik ainult seetõttu, et need omadused on juba kindla suhtumise objektiks.

Lahkarvamused väärtustamisel tekivad erinevate suhtumiste pinnal ning neutraalsed faktid ei ole piisavad argumendid, et seda suhtumist muuta. Millesegi suhtumise erinevused on ületatavad ainult siis, kui argumentidena suudetakse esitada fakte, millesse diskussiooni eri pooled suhtuvad ühtmoodi. Lahkhelid mingi konkreetse objekti väärtustamisel on ületatavad ainult siis, kui need ei baseeru ühel ja samal teadmisel faktist. Nii on eriarvamused moraaliküsimustes kahesugust päritolu, tulenedes kas erinevast teadmisest või erinevast suhtumisest.¹³ See annab alust väita, et ei ole mõtet otsida loogilist üleminekut argumendina esitatud faktilt väärtusväitele, sest see seos on psühholoogiline. Arvestatavad või paikapidavad argumendid valitakse välja vastavalt sellele, kas on kalduvust nendega nõustuda, või vastavalt sellele, kuidas nendesse faktidesse suhtutakse.¹⁴ Et argument lakkaks töötamast, piisab, et suhtumine

esitatud fakti oleks erinev sellest suhtumisest, mida püütakse kujundada.

Ch. Stevensoni kontseptsiooni järgi tähendab väärtusväite põhjendamine seda, et vestluspartneris kutsutakse esile mingeid emotsioone või suhtumisi. Seda on võimalik saavutada ka faktiväidete abil, sest faktidel on sageli juba emotiivne tähendus, mis on omakorda esitatav suhtumist kujundavate definitsioonide (*persuasive definition*) abil.¹⁵

Emotivistliku käsitluse järgi, õigemini selle äärmuseni viidud pragmatistliku tõlgenduse kohaselt võiks väärtusväite põhjendamiseks pidada mis tahes manipuleerimist adressaadi emotsioonidega. Nii võib põhjendatuks pidada igasugust propagandat või kommertsreklaami, mis on saavutanud soovitud tulemust. Põhjendatuse kriteeriumiks on väite kommunikatiivne efektiivsus eksplitsiitselt püstitatud kommunikatiivse eesmärgi saavutamisel, kusjuures väärtusväide ja argumendid on vahendiks. Stevensoni käsitluse kohaselt peaks põhjendus siiski vastama ühele tunnetuslikule kriteeriumile. Nimelt peavad argumendina esitatud faktiväited olema tõesed. Vastasel korral ei oleks ju ka erilist mõtet eristada kirjeldavaid faktiväiteid väärtusväidetest või väärtusväljendite emotiivset ja kirjeldavat tähendust. See aga tähendab, et ta omistab kausaalsele tähenduskontseptsioonile piiratud rakendusala.

Võime küsida, kas on võimalik tunnistada deduktiiv-loogilise põhjendusmudeli rakendatavust väärtusväidete põhjendamisel ning nõustuda samas ka "Hume'i giljotiini" tüüpi argumendiga? Tegelikud diskussioonid näiteks moraali teemadel ju järgivad loogika reegleid. Üheks võimalikuks vastuseks küsimusele on probleemi säärane käsitlus, mida mõnikord nimetatakse kontekstualismiks. "Kontekstualism seab probleemi lahendamise eeltingimuseks loobumise selle käsitlemisest liialt abstraktsel tasemel ning lähtumise tegelikus elus esinevate olukordade analüüsist."¹⁶ Sellisel juhul on loogilisus kui üks põhjendatuse tingimustest täidetav. Enamikul juhtudest, kui tegelikus elus kerkib esile mõni väärtustamisega seotud probleem, võib esitatud väärtusväidet põhjendada nende eeldustega, millest väide tulenes. See on võimalik siis, kui eelduste hulka kuuluvad nii väärtusväide, näiteks moraaliprintsüüp, kui ka tunnetuslikud väited, mis kirjeldavad kujunenud olukorda. Seega toimib deduktiiv-loogiline põhjendamise mudel ainult tänu asjaolule, et eelduste hulgas on väärtusväide juba olemas. Põhiline argument, millele kontekstualismi pooldajad toetuvad, ongi viide tegeliku elu praktikale. Kontekstualism võimaldab vältida fakti ja väärtuse vastandamise tõttu tekkivaid raskusi kui põhjendamise probleemi raames mitteolulisi.

Teise argumendina viitavad kontekstualistid analoogia aksioomaatilise meetodiga teaduses, mille puhul konkreetse käsitlustaseme raames jäetakse lähte-eeldused sageli põhjendamata. Nii on ka eel-

dustes sisalduv väärtusväide konkreetse situatsiooni kontekstis aksioom, mis ei vaja põhjendamist. Nüüd kerkib aga küsimus: kui teaduses on aksioomid põhimõtteliselt põhjendatavad, kas võib siis seda väita ka väärtusaksioomide kohta, vähemalt samasugusel selguse astmel, millel me arvame olevat teadusliku põhjenduse suhtes?

Kontekstualismi kohta võidakse väita, et selline käsitlus püüab vältida väärtustamise lõplike printsiipidega paratamatult esilekerkiva probleemi põhimõttelist lahendust. Siiski on selline väärtusväidete põhjendamise probleemile lähenemine paljude filosoofide jaoks vastuvõetav. Mitmed samasugust laadi käsitlused ei püüa siiski vältida lõplike väärtusprintsiipide probleemi, kuid peavad samas olema valmis kriitikaks, mis heidab neile ette relativismi, eriti moraalifilosoofia taustal. R. M. Hare'i käsitluse võib kokku võtta järgmiselt: demonstriivne argumenteerimine on moraaliväidete põhjendamisel võimalik. Seda muidugi juhul, kui eelduste hulgas on ka moraaliväide, mis on samal moel põhjendatav – ja nõnda edasi kuni moraaliprintsiibini, mida tunnistatakse või postuleeritakse, ilma et seda oleks võimalik põhjendada.¹⁷ Kuid ta esitab veel ühe tingimuse, millele moraaliotsustus peab vastama ning tänu millele on põhjendamine moraali valdkonnas üldse võimalik. Iga moraaliväide peab olema universaliseeritav, s.t.: kes selles esitatud printsiipi tunnistab, peab seda järgima igas analoogilises situatsioonis. Kuid konkreetse väite või printsiibi universaalsuse nõue ei laiene kellelegi teisele, kes sama situatsiooni kohta arvab teisiti ning samuti omapoolseid argumente esitab. Kui oponendid lähtuvad erinevatest printsiipidest, millele on rajatud kogu põhjendamise ahel, ei saa nad vastaspoolt süüdistada esitatud argumentide arvestamata jätmises.

Kõigi niisuguste käsitluste puhul jääb lahtiseks põhjenduse aluseks olevate printsiipide valiku probleem. Või kas neid üldse valida saab? Loogika ja keele analüüs ei aita neile küsimustele vastamisel. Ilmselt on põhjendamise probleemi uurimisel sellised meetodid kasutatavad ainult kontekstualismi piiritletud ulatuses. Mõned postulatsioonismi variandid seostavad väärtustamise lõpp-printsiipide valiku kogu elulaadi valikuga. Igal juhul ei ole siin tegemist loogilise aktiga. H. Feigl aga arvab, et kuigi neid printsiipe ei ole võimalik põhjendada, saab neid siiski õigustada (*vindication*), s.t. nad võivad leida tunnustust meie eesmärkide perspektiivis, mida omakorda toetavad empiirilised teadmised.¹⁸ Viimane on ilmeks näide sellest, et kui loogilise põhjendamise mudel ei ole rakendatav, pöörduetakse pragmaatilise põhjenduse poole.

Moraaliprintsiipide faktidega põhjendamise probleem on leidnud originaalse lahenduse vaatleja-tüüpi teooriates. Siin nähakse väärtusprintsiibi valiku põhjendatuse kriteeriumina valiku subjektile esitatavate tingimuste täitmist.¹⁹ Fakti ja väärtusväidete vahelist lõhet püütakse ületada, seostades viimaseid psühholoogiliste faktidega,

subjekti suhtumise, huvide jms. faktidega. Siit ka teatud sarnasus R. Perry naturalismiga või Ch. Stevensoni emotivismiga.

R. Brandt, kes ühendab nii kontekstualismi kui ka vaateleja-tüüpi teooria elemente, pakub väärtusväidete põhjendamiseks meetodit, mis olevat sarnane empiirilistes teadustes järgitava induktsiooni reegluga. Induktsiooni reegel seisneb meie veendumuses (*belief*) varasemate vaatluste tõendavas jõus.²⁰ Sellisel põhjendusel on muidugi tõenäosuslik iseloom, kuid enamusele inimestest piisab sellest (arvamust peetakse põhjendatuks, kui see vastab nimetatud reeglile). Mõtleivate inimeste praktikast loodab R. Brandt leida analoogilise reegli ka moraaliprintsiipide jaoks. Ta suhtub ettevaatlikult väärtus- ja faktiväidete samastamisse, millel sageli baseeruvad naturalistikud käsitlused.

R. Brandti kontseptsiooni põhiseisukohad on järgmised: 1) väärtusväited erinevad mõneski mõttes oluliselt tunnetuslikest väidetest; 2) on olemas väärtusväidete hindamise protseduurid, kuid seda ei saa teha mitte igasuguste meetoditega; 3) ainuvõimalikud faktid, millele toetudes väärtusväiteid hinnatakse, on naturalistikud faktid, mille hulgas on eriline tähtsus subjekti suhtumisel (*attitude*).

Nüüsi on inimeste suhtumised nendeks psühholoogilisteks faktideks, millele viidates väärtusväiteid (eriti printsiipe) põhjendatakse, need on väidete empiiriliseks aluseks. "On mõtet võrrelda tundmuste ja suhtumiste osa eetikas vaatluse rolliga teaduses".²¹ R. Brandt arvab, et nii nagu teadlase arusaamad allutatakse pidevale korrektoorile vaatluste taustal, nii toimib samasugune mõtlemisstandard ka moraaali valdkonnas, kus seni omaks võetud ja tunnustatud printsiipe korrigeeritakse vastavalt meie suhtumiste muutumisele. Nii nagu teaduseski ei tule ka siin arvesse mitte igasugune vaatlus, vaid ainult see, mis vastab kindlatele tingimustele: peab olema hoolikalt tehtud, mõningas mõttes avalik ja korratav.

R. Brandt väidab, et moraaliprintsiibid toetuvad suhtumistele, kuid mitte igasugustele, nagu arvavad emotivistid, vaid ainult neile, mis ise vastavad või mille subjekt vastab kindlatele tingimustele. Sellised suhtumised peavad olema neutraalsed (s.t. ei tohi muudada, kui situatsioonis osalejad vahetavad pooled); peavad toetuma piisavale informeeritusele; olema normaalse teadvuse suhtumised; neist lähtuvad väited peavad olema kooskõlas subjekti teiste vaadete süsteemiga.²² Moraaliprintsiip on põhjendatud siis ja ainult siis, kui teda õnnestub edukalt võrrelda nende suhtumistega. R. Brandt ise nimetab sellist põhjendamise meetodit kvalifitseeritud suhtumise meetodiks. Üheks argumendiks, millega ta oma meetodit kaitseb, on väide, et inimesed kasutavad seda tegelikult elus. Kvalifitseeritud suhtumise meetod (*qualified attitude method*) on "paljude või mõtleivate inimeste enamuse praktika eetiliste otsustuste kontrollimisel".²³

Peale oma *quasi*-naturalistliku kontseptsiooni peab R. Brandt

vastuvõetavaks ka mittetunnetuslikke käsitlusi. Neid ühendab põhiliselt kaks momenti: väärtus- ja tunnetusliku väite eristamine ning esimese seostamine subjekti suhtumisega. Kuid pakutud käsitluse oluliseks eeliseks on kindlasti see, et seda ei saa süüdistada relativismis, mis muudaks kõik väärtusväited võrdselt tõeseks või põhjendatuks neid suhtumise või huvi kaudu defineerides. R. Brandti teooria mõte on selles, et näidata, kuidas oleks võimalik tagada suhtumisel põhineva väärtustamise intersubjektiivne kehtivus.

Neljast põhjendatuse tingimusest on kaks tunnetuslikud (püsav informeeritus e. teadmine objektist ja suhtumise psühholoogilised faktid), üks loogiline (kooskõla vaadete süsteemiga). Eespool nimetatud üldtunnustatud põhjendatuse tingimused oleksid nagu arvesse võetud. Ometi on lahendamata sama, seni kõigile ületamatuks osutunud probleem, mida iseloomustatakse kui "Hume'i giljotiini". R. Brandti puhul oleks see küsimus teadmise ja suhtumise seosest. Võib-olla on see seos kausaalne? Oma hilisemates töödes, olles suures osas loobunud siin vaadeldud seisukohtadest, üritab R. Brandt probleemi käsitleda tegevusteooriale ja psühholoogiaterramineile toetudes.²⁴

Kvalifitseeritud suhtumise meetodi õigustamiseks esitatud argument viitega normaalsete mõtleivate inimeste praktikale moraaliprintsipi põhjendamisel tekitab kahtlusi. Kas me pöördume oma suhtumiste, tundmuste ja emotsioonide poole eelkõige siis, kui tekib probleem, mis on eetilises mõttes hea, õiglane jne.? Võib-olla me toimime nii mõnes teises väärtuste valdkonnas, kuid R. Brandt pidas oma käsitluses silmas eelkõige moraaliprintsiipi põhjendamist.

Ilmselt ei ole väärtusprobleemaatika uurimisel tähtsusetu, millise konkreetse valdkonna näitel me seda teeme. Peaaegu alati kerkib küsimus saadud tulemuste kehtivusest muudes valdkondades või nende üldistamisest üldise väärtusteooria tasandil. Samuti võib tekkida raskusi üldise väärtusteooria seisukohtade rakendamisel konkreetsele valdkonnale. Tulemuseks võib olla filosoofi vaadete eripära (nt. põhjendamise küsimuses) sõltuvalt sellest, millisel uurimistasandil probleemi käsitletakse. Ilmekaks näiteks on need raskused, mis tekkisid C.I. Lewisi väärtustamisteooria rakendamisel moraali problemaatikale: "Kui väärtustamine on alati empiirilise teadmise küsimus, siis seda, mis on õige, mis on õiglane, ei määrata iial ainult empiiriliste faktidega".²⁵ Kui me teame naudingu alusel oma vahetust väärtuskogemusest, mis on hea, siis mille alusel tuleks otsustada, kelle hüve või naudingu huvides tegutseda, millest lähtudes hüvesid jaotada? Ei väärtusteooria ega empiirilised uurimused ütle seda, et meil on teiste inimeste suhtes kohustusi. Nüüd läheb tarvis teistsugust põhjendust, näiteks pragmaatilist.

Kas selline ebakõla erinevatel uurimistasanditel saadud lahenduste vahel tuleks kõrvaldada, kas seda tuleks vältida? Kas näiteks

kognitivism aksioloogias ja mittekognitivism moraalifilosoofias või naturalism moraalifilosoofias ja antinaturalism väärtuste üldises käsitluses on vastuolus, mida iga autor peaks loogilisuse või intellektuaalse komfordi huvides vältima? G. Warnock arvab, et mingit vastuolu sellisel juhul ei ole, vaid siin on tegemist täielikult kooskõlas olevate seisukohtadega.²⁶ Ta väidab, et antinaturalistlikul teesil väärtustamise ja kirjeldamise loogilisest sõltumatuses, kuigi tõenäoliselt õigel, ei ole mingit olulist tähtsust moraalifilosoofia jaoks, sest see on tees üldisest väärtustamise teooriast, mis ilmselt küllalt õieti ütleb väärtustamise kohta üldse: esiteks, et see tegevus eeldab standardeid; teiseks, et ei ole nii-ütelda paratamatuid väärtustamise standardeid, mille igaüks, kes pakub või aktsepteerib teatud kindla maailma kirjelduse, peaks (loogiliselt) omaks võtma.²⁷ Kuid G. Warnocki arvates ei väida see tees ka, et "ükskõik mis võiks toimida väärtustamise (mõistliku) kriteeriumina". Nii ei pidavat paika ka mõte, mida mõningad filosoofid on väljendanud, et väärtustamine toetub oma lõppastmes valikule, sest "... kui me peame tegema mingi valiku, siis me omakorda ei vali valiku kriteeriumi".²⁸ See kehtib ka moraaliprintsiipide kohta. Inimesed ei vali oma moraaliprintsiipe, mida nad oma käitumises järgivad või millele nad moraaliväiteid põhjendades viitavad. Ei ole meie otsustada, millised on meie moraaliprintsiibid; me kas tunnustame neid ja lähtume neist või järgime mõningaid teisi printsiipe, mis ei ole moraaliprintsiibid. G. Warnock leiab, et moraaliväidete argumenteerimisel on aluseks kindlad kriteeriumid ja printsiibid, mis piiritlevad ka selle faktide ringi, millele viitamine võib leida tunnustust tõsiselt võetava põhjendusena. "Vaated sellele, mis on inimestele hüveks ja mis on kahjulik ... kuuluvad analüütiliselt moraalistandarditesse ja printsiipidesse ...".²⁹ Kui nende faktide ring ei oleks teatud määral piiritletud, siis oleksid mõtted nii moraalialgumendid kui ka oleks võimatu igasugune väitlus moraaliteemadel. G. Warnocki veendumust, et moraaliväiteid on võimalik faktiväidetega põhjendada, ei kummuta ka see, et inimesed oma arutlustes ja tegudes selliseid põhjendusi ei arvesta. "Muidugi ei ole paljud inimesed piisavalt kenad, et neist probleemidest nii väga hoolida ... ega ole piisavalt ratsionaalsed, et tegutseda mõistlikest motiividest lähtudes". "... moraalil argument annab inimestele alust (*reason*) olla, kuid sageli nad ei ole mõistlikud (*reasonable*)".³⁰

G. Warnocki pakutud väärtusväidete põhjendamise probleemi lahendus kuulub nende 1960. aastatest alates küllalt populaarsete käsitluste hulka metaetikas, mida nimetatakse ka moraalil vaatenurga teooriateks (*moral point of view theories*). Hume'i, Hutchesoni ja A. Smithi moraalifilosoofiast pärineva lähenemisviisi tõi uuesti esile K. Baier oma artiklis "The Point of View of Morality".³¹ Nimetatud tüüpi teooriatele on iseloomulik see, et rõhutatakse moraaliotsustuste põhjendamise spetsiifikat võrreldes teadusliku põhjenda-

mise, samuti väärtusotsustuste ja normatiivsete väidete põhjendamisega. Seetõttu peetakse moraaliotsustuste põhjendamise viimase lüli iseloomustamisel vajalikuks võtta kasutusele moraali vaatenurga (MVN) mõiste. Seda ei tule mõista kui mõne konkreetse moraali-printsüübi varjatud postuleerimist, vastupidi – seda püütakse vältida, et säilitada metaeetilistele käsitlustele vajalik neutraalsus. Kas see aga tegelikult õnnestub, see on omaette probleem.

MVN-teooriate poolt põhjendamise probleemile pakutavate lahenduste põhiidee peitubki vaatenurga mõistes. Vaatenurki maailmale võib olla mitmesuguseid, sealhulgas ka moraali vaatenurk. Iga otsustus eeldab mingisugusele vaatenurgale asumist, millele vastavalt otsustuse (tunnetusliku, moraalse või muu) tegija näeb maailma teatud perspektiivis. Seega ei tähenda MVN mingi kindla printsüübi, näiteks kasulikkuse vms. aluseks võtmist, sest sel juhul võetaks omaks vastava valdkonna kohta käiv järeldus. Pigem on siin tegemist meetodi tunnistamisega, mis viiks säärase järeldusteni. Moraaliotsustusi tunnistatakse kui tõeseid, kehtivaid või ratsionaalselt põhjendatuid, kui need on saadud kooskõlas MVN-iga. Selliste teooriate loojad näevad siin võimalust vastu seista skeptitsismile, metodoloogilisele relativismile, intuiativismile ja emotivismile väärtusfilosoofias ning raskustele põrkunud katsetele tõestada moraali väidete deduktiivse või induktiivse põhjendamise võimalikkust. W. Frankena näeb sellises lähenemisviisis alternatiivi, mis võimaldab tunnustada moraali väidete põhjendamise mõnesugust autonoomsust, ilma et tekiks vajadust pöörduda intuiativismi või relativismi poole.³²

Kuna moraali vaatenurga mõiste võeti kasutusele põhjendamaks moraali väiteid, koos sellega ka eristamiseks moraali väiteid teistest väärtusväidetest, siis on vajalik anda MVN-i selline iseloomustus, et see põhjendav võime esile tuleks. Seepärast peakski MVN-teooria üheks eelduseks olema ka veendumus, et “on olemas õiged ja väärad viisid, kuidas inimestega ... käituda, tingituna sellest, mis nad on sõltumata meie soovidest ja huvidest”.³³ See tähendab, MVN-i ei saa iseloomustada ainult afektide või tundmuste alusel, vaid arvestades ka neid fakte, mille alusel me langetame moraaliotsustusi. Et MVN-i teooriate seisukohalt peetakse oluliseks moraali printsüüpide ja standardite eristamist MVN-ist, siis ei tohi viimase iseloomustuseks olla mõne üldise moraali printsüübi esitus. Et seda ei juhtuks ning see iseloomustus või kirjeldus oleks piisavalt neutraalne, ei saa see öelda ka midagi täpsemat selle kohta, millised faktid milliseid moraaliotsustusi põhjendavad. Nii saab W. Frankena arvates MVN-i formuleering öelda ainult seda, et ühel või teisel moel moraaliotsustustega seotud faktid kuuluvad kindlasse tüüpi või tüüpide perekonda. Täpsemalt öeldes faktid selle kohta, “kuidas meie ise ning meie käitumine mõjutavad teisi inimesi või muid teadvusega

olendeid ning nende huvisid”.³⁴ Siin peaks sisalduma ka kriteerium eristamiseks moraaliotsustusi muudest väärtusotsustustest. Väärtusotsustus on moraaliotsustus siis, kui on tehtud nende faktide alusel ehk moraali vaatenurgast lähtudes.

W. Frankena arvates ei ole õige mõista MVN-i kui hoiakut aksepteerida ja kasutada kindlat tüüpi fakte moraaliotsustuste alusena või põhjendusena, vaid kui seda, mis on sellise hoiaku allikaks. Kui 18. sajandi moraalfilosoofias mõisteti moraali allikana sümpaatiat või humaansuse või inimarmastuse tunnet (*sentiment of humanity*), siis W. Frankena püüab anda neutraalsemat määratlust: MVN on “hoolivus või ükskõiksusetus selle suhtes, mis juhtub inimeste ja mõistlike olendite kui sellistega...”.³⁵ Väärtusotsustused inimeste ja nende tegude kohta on moraaliotsustused siis ja ainult siis, kui neid tehakse sellise orientatsiooni taustal. Seega on põhjendamise viimaseks lüliks kindel suhtumine, sümpaatiat, ükskõik, kuidas me seda ka ei kirjelda. MVN-i teooria on W. Frankena esitatud versioonis mittetunnetuslik selles mõttes, et moraali väited ei omistavat inimestele, tegudele ja asjadele tõeselt ega vääralt mingeid omadusi ega tulenevat loogiliselt faktiotsustustest. MVN-i tunnetuslik aspekt seisneb seal sisalduvas “elava kujutlusvõimega vaates (*vivid imaginative insight*) – faktuaalses tähenduses – inimese elule”.³⁶ Samas eeldavad MVN-ist lähtuvad väärtusotsustused teadmisi inimestest ja nende huvidest. Ühtlasi sisaldub W. Frankena arvates igas moraaliotsustuses pretensioon intersubjektiivsele põhjendatusele, s.t. et sellega nõustuks igaüks, kes lähtub MVN-ist ning on selge mõistusega, loogiline ja piisavalt informeeritud. Siin peaks olema selgelt äratuntav sarnasus varem vaadeldud R. Brandti kontseptsiooniga.

Võib küsida, kui põhjendatud on pretensioon intersubjektiivsusele? Kas selle tagab MVN kui hooliv suhtumine, sümpaatiat või aukartus elu ees, mis on omane kõigile normaalsetele inimestele, kes kõik suhtuvad teatud faktidesse ühtemoodi? Kas eelnevast järeldub, et MVN-ile asumisega kaasneb ka kindlate moraali põhimõtete ja väärtussüsteemi omaksvõtt? Kui ei, siis milleks meile MVN-i mõiste? Kui ja, siis peame tunnistama ainult ühe võimaliku moraali süsteemi olemasolu. W. Frankena väidab, et tal ei ole piisavalt argumente kummagi seisukoha kasuks, kuigi ise usub teise variandi tõenäosusse.

MVN-i mõiste võeti esialgu kasutusele selleks, et tõestada moraaliotsustuste põhjendamise võimalikkust; et näidata, miks mõnda fakti saab tunnistada piisavalt argumenteerivaks ka siis, kui selle ja väärtusväidete vahelise loogilise seose probleem on lahendamata. Kuid kas tulemus, milleni see käsitus viib, erineb oluliselt postulatsioonismist või moraaliabsolutismist või on üks nende võimalikest versioonidest? Võib jääda mulje, et MVN-i teooriad on varjatult väärtustavad.

Mõnikord võib olla raske eristada väärtustavat väidet või käsitlust mitteväärtustavast või tunnetuslikust, millest on tingitud ka sageli esinev, uurijale endale märkamatu üleminek neutraalselt metaetika käsitlustasandilt väärtustavale tasandile. Probleem võib olla tingitud ka sellest, et dualistlik skeem, mis eristab ja vastandab kirjeldavaid faktiväiteid ja väärtusväiteid, on liialt lihtsustatud iseloomustamaks tegelikult esinevaid väiteid.

Kui MVN on see, mis võimaldab eristada moraalset mittemoraalsest, siis mille alusel eristada moraalset amoraalsest? Ilmselt on võimalik rääkida amoraalsusest ainult MVN-ist lähtudes, näiteks MVN-i ja kõige sellest tuleneva teadliku etimisenä. Kui MVN-ile asumisega kaasneb seisukohavõtt moraaliküsimustes, mõnede põhimõtete ja väärtussüsteemi aktsepteerimine, siis jääb ikka lahtiseks küsimus, miks me peaksime olema moraalised? Me võime ju olla ka teadlikult amoraalsed. W. Frankena käsitluse järgi on siin võimalik valida. Seega tuleks põhjendada MVN-ile asumist ja vastata küsimusele, kas moraalne olla on mõistlik. W. Frankena väidab, et ei tema ega ükski teine MVN-i teooria pooldaja ole seni olnud suuteline demonstreerima, et lähtuda MVN-ist ja olla moraalne on osa mõistlikust (*rational*) elust. Sama kehtib ka vastupidise tõestuse kohta. Nii ei leitagi teist võimalust, kui postuleerida, et mõistlik, vaba, loogiline, enda ja maailma kohta adekvaatse teadmisenä inimene on moraalne. K. Baieri arvates ei vaja see omakorda põhjendamist, sest "otsus asuda moraalni vaatenurgale on alati õigustatud, see on otsus pühenduda ratsionaalsusideaalile".

Väärtus-, sealhulgas ka moraaliootsustusi tehakse ja püütakse põhjendada kahel eri tasandil või kontekstis. Esimesel juhul toimub see ühiskonnas või mingis konkreetses sotsiaalses grupis üldtunnustatud normide, reeglite või printsiipide alusel. Neile viitamist aga aktsepteeritakse piisava põhjenduse või õigustusena. Ilmselt on see enamuse jaoks ainus või valdav viis moraaliväiteid põhjendada. Selle tasandi käsitlemisenä piirdub ka suur osa moraalifilosoofilisi õpetusi. Ka metaetilisened käsitlused piirduvad enamasti nimetatud tasandil toimuva uurimisenä (kontekstualism, postulatsioonism). Põhjendamise probleem on siin suhteliselt lihtsalt lahendatav, kuna deduktiivloogilise põhjendamise mudel on nendes raamides rakendatav. Seda tüüpi käsitlused aga jätaavad end ilma võimalusest seni kehtivaid moraalireegleid või -printsiipe kritiseerida. Ei ole välistatud, et osa neist ei ole mõistlikud.

Teisele tasandile on iseloomulik kriitiline suhtumine väärtustamisenä üldkehtivatesse standarditesse ja printsiipidesse. Seoses sellega tuleb ka põhjendamise probleem palju teravamalt esile kui küsimus väärtusväidete ratsionaalse põhjendamise võimalikkusest üldse. Paraku tekib siin raskusi väärtus- ja faktiväidete loogilise seose probleemi näol. "Hume'i giljotiini" tüüpi argumendid moodustavad selle

pinna, millele on seni toetunud väärtusväidete faktuaalset põhjendamist välistavad käsitlused. Neid vastuargumente ei ole siiski alati võetud kui lõplikke, sest siiani ei ole keegi väärtuste ja faktide vahelise loogilise sõltumatuse väidet lõplikult tõestanud. Kuid seni ei ole veel keegi iseloomustanud või piiritlenud ka nende faktide ringi, mis oleksid paratamatult mingil viisil väärtustatud või mingi kindla polaarsusega väärtustamise aluseks.

W. Frankena jt. säärastes teooriates sisalduvad ideed võivad leida ka arendamist, eriti suunas, millele viitab W. Frankena antud MVN-i kui moraali aluseks oleva orientatsiooni või suhtumise iseloomustus. Mitugi raskust, mis W. Frankena käsitluses tekkisid, oleksid välditavad, kui õnnestuks veenvalt näidata, et moraali vaatenurk või selles sisalduv hoiak on kõigile normaalsetele inimestele loomumane. See käsitlus ei oleks põhimõtteliselt midagi uut. Selle algeid võib leida ka sealt, kust pärineb MVN-i idee, s.t. 18. sajandi moraalifilosoofiast. Seda laadi käsitlusi on tänapäeval ka pakutud. Need on naturalistlikud kontseptsioonid, mis tavaliselt väljuvad filosoofilise eritluse piirest ning baseeruvad mitmesugustel psühholoogilistel teooriatel.

KIRJANDUS. MÄRKUSED

- 1 C.I. Lewis. *An Analysis of Knowledge and Valuation*. La Salle, 1946. Preface.
- 2 Sealsamas. P. 395.
- 3 Sealsamas. P. 413.
- 4 Sealsamas. P. 421.
- 5 Sealsamas. Ch. XII, XIII.
- 6 Sealsamas. Ch. XII, § 6.
- 7 Sealsamas. P. 414–418.
- 8 Sealsamas. P. 380.
- 9 P.W. Taylor. *C.I. Lewis on Value and Fact // Philosophy and Phenomenological Research*. 1953. Vol. XIV, No. 2.
- 10 A. Ayer. *Language, Truth and Logic*: London, 1953, Ch. VI. C.K. Ogden ja I.A. Richards, kes ei olnud seotud loogilise empirismiga, töötasid välja samasuguse analüüsi ning käitlesid väärtusväiteid kui emotsioonide väljendusi teoses "The Meaning of Meaning" (London, 1923).
- 11 Selline nimetus pärineb Max Blacki artiklist "The Gap between "IS" and "OUGHT"". (*Philosophical Review*. 1964. No. 73).
- 12 Ch. Stevenson. *Ethics and Language*. New Haven/London, 1967. P. 54.
- 13 Sealsamas. P. 11.
- 14 Sealsamas. P. 171.

- 15 "Veenev definitsioon" on sageli märkamatu väärtustamine tunnetuslike terminite defineerimisel, mis saab Ch. Stevensoni arvates võimalikuks seetõttu, et paljudel sõnadel on nii kirjeldav kui ka emotiivne tähendus, mis seisneb sõna dispositsionaalses omaduses mõjutada kas tunnetuslikke või emotiivseid hoiakuid. Defineerimise käigus on seega võimalik nii muuta ja täpsustada tunnetuslikke kui ka mõjutada emotiivseid reaktsioone.
- 16 Kontekstualism on üks J. Dewey väärtusteooria tõlgendusi, mis kõige selgemal kujul avaldub S. Hook'i vaadetes (S. Hook. *Nature and Values*. New York, 1945).
- 17 R.M. Hare. *Freedom and Reason*. Oxford, 1963.
- 18 H. Feigl. *Validation and Vindication // Readings in Ethical Theory*. Ed. W. Sellars & J. Hospers. New York, 1952.
- 19 R. Firth. *Ethical Absolutism and the Ideal Observer // Philosophy and Phenomenological Research*. 1952. Vol. XII, No. 3. P. 317-345.
- 20 R. Brandt. *Ethical Theory*. New Jersey, 1959. P. 243.
- 21 Sealsamas. P. 249.
- 22 Sealsamas. P. 249-250.
- 23 Sealsamas. P. 251.
- 24 R. Brandt. *A Theory of the Good and the Right*. Oxford, 1979.
- 25 C.I. Lewis. *An Analysis of ...* P. 554.
- 26 G. Warnock. *Contemporary Moral Philosophy*. London, 1967. P. 69.
- 27 Sealsamas. P. 68.
- 28 Sealsamas. P. 67.
- 29 Sealsamas. P. 71.
- 30 Sealsamas. P. 71, 72.
- 31 *Australasian Journal of Philosophy*. 1954. Vol. XXXII. K. Baier avaldas hiljem ka samale probleemile pühendatud monograafia "The Moral Point of View" (Ithaca, 1958).
- 32 W. Frankena. *Moral Point of View Theories // Ethical Theory in the Last Quarter of the 20th Century*. Ed. N.E. Bowie, Hackett Publishers, Indianapolis, 1982. P. 40.
- 33 Sealsamas. P. 66.
- 34 Sealsamas. P. 69.
- 35 Sealsamas. P. 71.
- 36 Sealsamas. P. 72.